

„И СПОМЕН, И КОПНЕЖ ЕДНОВРЕМЕННО...“: ЛИТЕРАТУРНИ ПРЕОБРАЖЕНИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ФОЛКЛОР

„СВЕЖ ИЗВОР НА ВЪЛНЕНИЕ...“ (АНТОН СТРАШИМИРОВ)

**Александра Владимировна Еремченко. Санктпетербургски държавен университет
Елена Юриевна Иванова**

1. Основна идея на маршрута

На 14-годишна възраст известният български писател Антон Страшимиров и негов приятел предприемат първата си голяма обиколка из страната, която се превръща в сериозно изпитание за детските им сили и възможности. Момчетата тръгват от Варна пеша, без средства, посещават Бургас, Сливен, Казанлък, Габрово, Търново, Шумен и отново се връщат във Варна. И ние, следвайки техния пример, тръгваме почти по същия маршрут, нетърпеливи да видим страната през очите на един бъдещ писател.

По време на нашето пътуване ще се срещнем с Йордан Йовков, Елин Пелин, Кирил Христов, Николай Райнов. Всички тези писатели са родени през последната четвърт на XIX век – време на големи промени в историята на България. Тези даровити млади творци търсят вдъхновение в културата на собствения си народ, затова за тях е толкова важно да пътуват и да се запознаят с това как и с какво живее тяхната родина. Фолклорът и народното творчество предоставят на много писатели неизчерпаем източник на сюжети за техните произведения, а наред с това са важна стъпка към разбирането на културната и етническата независимост на българския народ. Ние ви предлагаме подобно преживяване, тъй като по време на нашата обиколка из България ще можете да се запознаете с културните, природните, историческите реалии, които са извор на народни приказки и легенди и които са вдъхновявали и българските писатели. По време на екскурзиите ще се запознаем с такива приказки като „Най-ученият на света“, „Четирима братя“, „Подмладителна вода“, „Царица-птица“ (Николай Райнов), „Самодива“ (Кирил Христов), с романа „Ян Бибиян“ (Елин Пелин) и др.

По време на нашето пътуване ще посетим градовете, които по един или друг начин са свързани с българските авторски приказки и легенди, в които фолклорните мотиви и образи се преплитат с авторските сюжети на приказки и легенди. Авторската трансформация на фолклора е наистина уникално литературно явление, защото истинската авторска приказка е „напълно самостоятелно литературно произведение с оригинален художествен свят и със собствена естетическа концепция“ (Сухоруков 2014: 148). От една страна тя се опира на древни архетипи и преработва елементи от предшестваща културна традиция, пречупвайки ги през светогледа на автора, а от друга, също като народните приказки, е насочена към мечтата. „Мечтите са основната съставка на оная бляскава сплав, от която се отливат приказките..." – казва Богомил Райнов в предговора към сборника с приказки на баща си Николай Райнов – „така те ще продължават да живеят – и спомен, и копнеж едновременно“ (Райнов 2005).

Пътуването и скитането са често срещан мотив в приказките, и ние, пътувайки, ще създадем своя собствена „приказка“.

Макар основната целева група на нашата екскурзия да са ученици и млади хора, маршрутът ни е насочен и към туристи от всички възрасти, които се интересуват от народните приказки и разкази, както и от историята и културата на България и тяхното отражение в литературата на страната.

2. „Непресъхващото любопитство към своята земя и към своя народ“: Антон Страшимиров

Антон Страшимиров (виж Приложение № 1) е роден на 15/27 юни 1872 година в град Варна. Детските му години били твърде тежки. Останал сирак още на деветгодишна възраст, той расте без майчина ласка и бащина грижа. Едва завършил втори прогимназиален клас, тринайсетгодишният хлапак започва скитнически живот из Добруджа, „хваща се на работа по кръчми, кафенета и тютюневи ниви“ (Чернокожев, Димитрова 2020), изкарва прехраната си също и „като книговец, словослагател, бояджия, оръжеен чистач“ (Митов 1959: 13). През 1988 г. се прибира във Варна при сестра си и учи в трети прогимназиален клас.

„Още в тези свои хлапашки години Антон Страшимиров разкрива една своя характерна черта – интерес към пътуването, жаждата да опознае родната земя“ (Митов 1959: 13). На другата година той започва следващото си пътуване, което е основа и на нашето пътешествие: от Варна той стига до Бургас, а след това – до Айтос, Карнобат, Сливен, Нова Загора, Стара Загора, Казанлък, Габрово, Дряново, Търново, Кесарево, Ески Джумая, Шумен, Провадия и оттам се връща пак във Варна (Митов 1959: 13; Попвасилев 2004).

Дори и възмъжал, Антон Страшимиров продължава скиталчеството си като учител и чиновник. „От ранни младини почти до своята смърт той бродеше из различни краища на България, за да опознае народа си, когото с такова вдъхновение рисуваше“ (Митов 1959: 6). „Къде не е стъпил кракът на този самороден изследовател? Кой затънтен български кът той не е споходил? В кои мътни води на времето не се е хвърлял? И навсякъде той отива, за да изпълни един дълг, да разбере и поведе народа си, да ускори движението му“ (Николов 2001).

През целия си житейски път А. Страшимиров „непрекъснато гореше от нестихващия огън на своя творчески темперамент“, той нито за миг не се затвори като някои други в кабинета си, не се задоволи само със съзерцаването (Митов 1959: 5-6). С други думи, Антон Страшимиров не изучава народа си строго научно. Именно по време на пътуванията си той се „вглежда“ в героите на своите произведения. Писателят изследва духа им, интересува се от трудностите в живота на обикновените хора. Наблюдаването на народния живот, на хората по време на пътуванията са в основата на творчеството му.

За Антон Страшимиров принципът „изкуство заради самото изкуство“, модерен в неговата епоха, няма никакъв смисъл. Според него литературата, откъсната от действителността, няма стойност, затова всяко негово произведение, дори и най-краткото, е насочено към сериозен проблем – сложните събития след Освобождението. Заедно с други български писатели Антон Страшимиров участва активно в освободителната борба на българския народ. Животът и творчеството му са тясно свързани с развитието на България след Освобождението. Със своите художествени произведения, статии и публични изказвания, с бурния си, смел и винаги безкомпромисен протест срещу насилствените действия на правителството на А. Цанков, А. Страшимиров подпомага развитието на демокрацията в България.

Ще завършим краткото представяне на Антон Страшимиров с думите на Д. Митов: „С личния си живот и с цялото си творчество Антон Страшимиров принадлежи към оная светла редица от български писатели, която почва още от времето на Възраждането чрез Ботев и Каравелов, за да продължи след Освобождението главно чрез Вазов и неговите ученици“ (Митов 1959: 6).

3. Музей на Възраждането

Първата точка от нашия маршрут във Варна е Музеят на Възраждането (виж Приложение № 2). Той не винаги се е намирал в сградата, която виждате сега. Открит е през 1959 г. в старинната сграда на Първото българско училище на ул. „27 юли“ № 9, която е построена през 1861-1862 г. със средства, събрани от родолюбивите български търговци и занаятчии; през 1865 г. приютява и първата българска църква „Св. Арх. Михаил“. В същата сграда през 1870 г. е открито и първото българско читалище във

Варна. В годините до Освобождението се превръща в единствен център на общественото-политическия, духовния и културния живот на българите от града.

След освобождението на Варна (27 юли 1878 г.) сградата на първото българско училище в града е използвана известно време отново за девическо училище, няколко години като начално училище, а по-късно като стопанско училище на дружество „Майка”. От началото на нашия век след построяването на нови училища и църкви, сградата е изоставена и занемарена. Използвана като църква, отначало само в празнични и неделни дни, а по-късно всеки ден, тя става енорийска едва през 1936 г. В началото на 30-те години на ХХ в. се замисля обновяване на сградата и ремонт, който започва през 1932 г. С големи усилия през същата година се поправя цялата източна стена, отчасти и иконостасът. През 1933-1934 г. се подменят последователно южната и северната стена, а през 1936 г. и западната. Сградата е обявена за паметник на културата

През пролетта на 1958 г., когато е завършено възстановяването и укрепването на църквата, започва ремонт на сградата с цел тук да бъде открит музей за националната борба от времето преди Освобождението.

За пръв уредник на музея е назначен проф. д-р Велко Тонев (1933-2004), един от най-големите изследователи на българското Възраждане. Експозицията е разположена на два етажа, а в една от залите на втория етаж е възстановена учебната стая на взаимното училище. През пролетта на 1963 г. се пристъпва към изпълнението на една цялостна и завършена експозиция за епохата на Възраждането във Варна и Варненско. Художественото оформление на новата експозиция е възложено на художника Стоян Атанасов.

Експозицията е завършена окончателно през септември 1963 г. Представени са гравюри, снимки, оръжие, документи, старопечатни книги и други материали и в най-общи линии е пресъздадена епохата на Възраждането в този край. Съществена част от фонда представлява и сбирката от църковна утвар, щампи и икони, които, освен в Музея на Възраждането, са били изложени и в църквата-музей „Св. Атанас” и за събирането и опазването, виж по подробно (Регионален исторически музей)

4. Пътят до Приморския парк

Варна – родното място на Антон Страшимиров – е един от най-древните градове в Европа. Местността била заселена още от праисторически времена, а археологически останки свидетелстват за развита цивилизация от епохата на неолита. Градът пази в себе си наследство на няколко културни пласта — Античността, Средновековието, епохата на националното Възраждане и съвременността.

Градът е известен през VI в. пр. н. е. като гръцка колония Одесос. В източник от XII в. за пръв път се споменава като Варна вероятно по названието на едноименната река. Сега Варна е третият град по брой на населението в България, най-голямото морско пристанище. Варна си съперничи с такива градове като София и Пловдив заради особения си статут на морски курорт и на богатия и разнообразен културен живот. Градът е прочут със своите исторически и архитектурни паметници и музеи.

На север от Варна са разположени най-големите курорти: Св. Св. Константин и Елена, Златни пясъци и Албена.

През 2017 г. Варна е обявена за младежка столица на Европа, а през 2019 г. получава титлата „Европейски град на спорта“.

Центърът на Варна е обявен за пешеходна зона. Главната улица в центъра „Княз Борис I“ е основна търговска улица в града, която съединява катедралата с централния вход в Приморския парк (Морската градина) (виж Приложение № 3). Този обширен парк се простира край морския бряг. На територията му се намират Делфинариумът, Аквариумът, Лунапарк, Зоологическата градина, Планетариумът и Терариумът.

Приморският парк е един от символите на града и е обявен за произведение на парковото изкуство. На север паркът граничи с държавната резиденция Евксиноград, предназначена за президента и членовете на правителството.

До средата на XIX в. на мястото на Морската градина е била пустош извън стените на града. Само близо до днешния Военноморски музей (тогава мястото се наричало Ени куле табия) имало лозя и малка градина, наричана Кървава градина (Канлъ Бахча) заради убийтия тук градинар. Недалеч били градските кланици. През пролетта на 1862 г. председателят на местния търговски съвет с подкрепата на мулиазима (кмет) на града и турския комендант на града Саид паша наредил да се огради мястото за строеж на градска градина (Белидие Бахча). Тя представлявала зеленчукова градина близо до днешния вход-колонада, която по-късно била разширена, посадени са вишни, липи и кестени.

Скоро след Освобождението през 1881 г. кметът на Варна Михаил Колони предложил да бъде създадена градска градина близо до театъра и Приморския парк. Отначало идеята му била приета хладно, но кметът бил неотстъпчив. Накрая са отделени 26 хектара земя и са посадени 130 дървета. Като говорим за историята на създаването на морската градина, трябва да споменем и чешкия архитект Антон Новак, участвал в паркостроителството на дворците Шьонбрун и Белведере във Виена. Архитектът се заема с проектиране на бъдещата градина и мястото бързо се разчиства, посадени са първите редки растения. От Лонгоза, Странджа, дори от Константинопол и Средиземноморието били донесени ценни видове дървета и цветя (бряст, липа, кестен, ясен и др.).

Постепенно Приморският парк расте и се развива, а Варна става прочут български курорт.

През 1906 г. започна строежът на една от най-известните забележителности на града – Аквариума (Морската биологическа станция), сега Институт по рибни ресурси. Тенис кортът и игрищата, намиращи се в Морската градина и досега, са открити през 1928 г. (виж Приложение № 4).

На 30 април 1961 г. е открита Зоологическата градина. Първият ѝ обитател е мечокът Максим, подарен от матросите на ескадрения миноносец „Георги Димитров“. В реконструираната сграда на армията е разположен Музеят на естествените науки във Варна. През 1968 г. е построена Астрономическата обсерватория. До входа в Морската градина след колонадата е изграден слънчев часовник, изобразяващ стилизиран излитащ лебед.

До средата на XX век варненският зоопарк се намира в центъра на Морската градина, сега той е на северната ѝ граница.

5. Екскурзия из Приморския парк. Алеята на възрожденците

През 1908 г. е решено да бъде създадена Алея на възрожденците. Издигнати са паметници на борците за българската независимост, на онези исторически личности, които до голяма степен са вдъхновили творчеството и обществената дейност на Антон Страшимиров. На алеята са издигнати паметници на четиримата велики поборници Христо Ботев, Васил Левски (виж Приложение № 5), Георги Раковски и Любен Каравелов; на Паисий Хилендарски, основоположник на българското Възраждане; на Софроний Врачански, автор на „Неделник“, първата печатна книга на български език; на Петър Берон, автор на първия светски учебник на български език „Рибен буквар“; на Васил Априлов, основател на първото светско училище в България; на поета и общественик Петко Славейков; на братя Миладинови – поети и фолклористи и др.

В най-високата част на Алеята на възрожденците по времето на социализма е построен паметник, наречен „Пантеон“, и е създадена Алея на загиналите антифашисти.

6. А сега – в Бургас

А сега ние, както и Антон Страшимиров някога като юноша, тръгваме от Варна, пътешествието ни продължава из прекрасната живописна България, очакват ни приключения, нови знания и впечатления...

Цитирана литература:

Митов 1959: Митов, Д. Б. Антон Страшимиров. Литературно-критически очерк. София: Български писател, 1959.

Николов 2001: Николов, М. Антон Страшимиров (Литературен очерк). // Електронно издателство LiterNet, 25.12.2001

<<https://litenet.bg/publish4/mnikolov/astrashimirov/index.html>>

Попвасилев 2004: Попвасилев, Ст. Антон Страшимиров. // Електронно издателство LiterNet, 02.03.2004

<<https://litenet.bg/publish10/spopvasilev/astrashimirov.htm>>

Райнов 2005: Райнов, Б. Предговор. // Н. Райнов. Български приказки. София: Издателство „Захарий Стоянов“, 2005. <<https://www.litmir.me/br/?b=261912&p=1>>

Регионален исторически музей <museumvarna.com/bg/aboutmuseum.html>

Сухоруков 2014: Сухоруков, Е. А. Соотношение понятий „фолклорная – литературная – авторская сказка“ (на примере современных экологических авторских сказок). // Вестник Московского государственного лингвистического университета. 2014, № 19, 144-151.

Чернокожев, Димитрова 2020: Чернокожев В., Димитрова, Е. Антон Страшимиров. // Речник на българската литература след Освобождението. София: Институт за литература на БАН, 2018-2020

<<http://dictionarylit-bg.eu/Антон-Тодоров-Страшимиров>>